

Behalve 700^e verjaardag van Petrarca, werd op de Neolatinistendag ook de 400^e sterfdag van Janus Douša herdacht. Ter gelegenheid daarvan gaf Chris Heesakkers een lezing, culminerend in de presentatie van *Een welbested leven en een vroom verscheiden. Petrus Bertius, Lijkrede op Janus Douša (1604)*, Ingeleid, uitgegeven, vertaald en toegelicht door Chris L. Heesakkers en Wilhelmina G. Heesakkers-Kamerbeek (Amersfoort, 2004).

Marte et Arte. Het beleg van Leiden en de stichting der universiteit, gezien door een Neolatinse bril – Chris L. Heesakkers

Deze week van 2 tot 8 oktober 2004 staat hier ter stede geheel in het teken van het roemruchte beleg en ontzet van 1574, waarover in de loop van de geschiedenis vanzelfsprekend de nodige mythevorming heeft plaats gevonden. Behalve de hutspot zijn er met name twee factoren uit die mythe waarmee alle Leidenaren vertrouwd zijn: 1. De grote held, burgemeester Van der Werff; en 2. De belastingvrijstelling die Leiden liet schieten in ruil voor een universiteit.

Historici en filologen houden ervan de geschiedenis te ontmythologiseren. Dat geldt ook hier. Het verhaal van de belastingvrijstelling wijzen zij af, omdat de zegsman daarvan nog geboren moest worden toen de gebeurtenissen plaats vonden. Bij de 400ste verjaardag van het ontzet, in 1974, was de burgemeester van Leiden een historicus. Die meende in zijn feestrede de heroiek van Van der Werff tot menselijke proporties te moeten reduceren.¹

Hij heeft het geweten. De vele verontwaardigde of zelfs met fecaliën besmeurde brieven die hij daarna ontving, maakten maar al te duidelijk op welke wijze de Leidenaars hun verleden wensen te koesteren.

De burgemeester, Dr. A.J. Vis, kon zich overigens beroepen op de prachtige, toen 100 jaar oude beschrijving van het Leidse Beleg en Ontzet van Robert Fruin. Een van de bronnen die Fruin nog wel, maar onze generatie niet zo gemakkelijk meer raadpleegt, is een Latijnse gedichtenbundel, gewijd aan het beleg en aan de daarop volgende stichting der Leidse universiteit, onder de titel *Nova Poemata*. De auteur was Jan van der Does, de ambachtsheer van Noordwijk, die in de voorafgaande jaren zijn heerlijkheid tot een Muzenoord had omgevormd en in 1569 als

---

¹ A.J. Vis, 'Feestrede gehouden ter gelegenheid van de viering van het ontzet van Leiden 400 jaar geleden op 3 oktober 1974 in de Pieterskerk te Leiden', in: *Jaarboekje Leiden, Jaarboekje voor geschiedenis en oudheidkunde van Leiden en Omstreken, lopende vanaf 1904*, 67 (1975), 27-35.

Janus Dousa naam had gemaakt met een bundel Neolatinse poëzie.² Vanwege de toenemende strooptochten der watergeuzen langs de Hollandse kust had hij begin jaren zeventig Noordwijk verruild voor het ommuurde Leiden.³

Onder de indruk van de Bartholomaeusnacht, 24 augustus 1572, had Willem van Oranje hem naar de koningin van Engeland gestuurd. Voor haar echter waren Oranje's aanhangers vooralsnog ontrouwe onderdanen van een wettige vorst, oproerkraaiers dus, die zij niet zomaar in audiëntie kon ontvangen. Daarom zocht Dousa toegang tot Elisabeth met een instrument dat hem en haar vertrouwd was, de Latijnse poëzie. Hij liet haar via haar eerste minister een lange Latijnse Ode bezorgen, die Alva's wreedheden, inclusief diens verijdelde aanslag op Elisabeth zelf, uitvoerig schilderde.⁴

In Leiden teruggekeerd, raakte Dousa weldra verzeild in de stedelijke politiek. De Spaanse legeraanvoerder Francesco de Valdez hervatte in mei 1574 een eerder afgebroken belegering van de stad. Toen de Leidse commandant Andries Allaertsz al na enkele dagen bij een

² *Iani Douzae a Noortwyck Epigrammatum Lib. II. Satyrae II. Elegorum Lib. I. Silvarum Lib. II*, Antwerpen 1569. Voor de totstandkoming van deze bundel, zie C.L. Heesakkers, *Praecidanea Dousana*, Amsterdam 1976, en voor de bundel zelf, *Ibid.*, vooral 113-175; een geannoteerde heruitgave van het eerste deel, zie C.L. Heesakkers (ed.), *Iani Douzae a Noortwyck Epigrammatum Lib. II*, Leiden 1976. Voor een beeldende literaire presentatie van Dousa als ietwat dromerige dichter in 1570, cf. F.P. Thomése, 'Leviathan', in: id., *Zuidland*, Amsterdam 1990, 7-51.

³ Cf. *Iani Duzae Nordovicis Nova Poemata. Quorum Catalogum altera ab hac pagina indicabit. Item Hadriani Iunij Carminum Lugdunensium Sylva. In nova Academia nostra Lugdunensi excusum*, Leiden 1575, F v-r: 'Piraticam ob vim linquere patrij / Haeredij coactus arua, / Et Boreae, mea regna, vicum.' (NB: de uitgave heeft geen paginering maar een nummering der folia in Romeinse cijfers in minuskel binnen de katernen; dit geldt ook voor de tweede editie van 1576).

⁴ Dousa's Ode voor Elisabeth werd opgenomen in *Nova poemata* ed. 1575, Gj/v-Giiij/v: 'D. Elisabethae Brutanniarum Reginae, Principi Opt. Max. Ode II'. De eerste vier strofen en ook, licht gewijzigd, de laatste strofe zijn als opdracht herdrukt in Dousa's *Odae Britannicae*, Leiden 1586, *2r. Zie verder C.L. Heesakkers, 'To Attract the Attention of that Snobbish Queen' Dousa's Latin Ode to Elizabeth (1573) in its historical context', in: E.M. Knottenbelt en M. Rudnik-Smalbraak (eds.), *A Fusion of Horizons. In Dialogue with Dominic Baker-Smith*, Amsterdam 1998, 131-136. Tot de afvaardiging behoorde ook Dirck van Bronchorst, die tijdens het beleg de hoogste magistraat van Leiden was als commissaris van Oranje, maar weldra ziek werd, waardoor Van der Werff als zittend oud-burgemeester de leiding kreeg, totdat Oranje een paar dagen later Dousa als commissaris aanstelde; cf. R. Fruin, J.E.H. Hooft van Iddekinge en W.I.C. Rammelman Elsevier (eds.), *De oude verhalen van het beleg en ontzet van Leiden, bij gelegenheid van het derde eeuwgetijde in hun oorspronkelijken vorm herdrukt*, 's-Gravenhage 1874, afdeling 'Waerachtigh verhael', Aij-r: 'Raet ordinarijs inden Prouincialen Houe van Hollandt ende Commissarijs van wegen zijnder Eccel. binnen der voors. Stede'; hij vocht zelf mee, zelfs buiten de poorten, maar dat werd hem ontraden. Voor Dousa's toespelingen op zijn functie als commissaris van de Prins, zie de tweede editie van de *Nova poemata*, uit 1576: *Iani Duzae Nordovicis Novorum poematum secunda Lugdunensis editio, plus dimidia parte, hoc est, nouem librorum accessione recens locupletata et aucta... Impressum in nova Lugduni Batavorum Academia*, Leiden 1576, S3-v: (een brief aan Jan van Hout): 'iocundas recordationes conscientiae nostrae rerumque earum, quas Bronchorstio viuento primum, mox illo defuncto, cum Iacobo Dousa collega cognatoque nostro, te inprimis auctore et consultore, extremis pene Reipub. temporibus gessimus.'; *Iani Dousae Nordovicis Echo, Sive Lusus imaginis iocosae quibus Titulus Halcedonia. Alia quaedam, quorum Indicem seuens Pagina repraesentabit. Omnia recens nunc primum publicata*, Den Haag 1603, 29v-30r: '... ego Dousa, cui post funera Bronci / Conclamatae Urbis tradita summa fuit'.

verkenningstocht sneuvelde, werd Dousa in zijn plaats belast met het ‘capiteinschap over het borger vaendel’. Aldus kreeg de dichter, die zich reeds ‘arte’ had bewezen, de kans om dat nu ook ‘Marte’ te doen.⁵ Zijn Zanggodinnen echter waren hem te lief om ze, zelfs maar tijdelijk, onder het krijgsumoer te laten verstommen. Waarschijnlijk nog tijdens het Beleg legde hij de fundamenten voor zijn reeds genoemde *Nova poemata*.⁶

De eerste honderd bladzijden daarvan bevatten de vijf *Odae Lugdunenses*, ‘Leidse Oden’, die prosodisch en anderszins doen denken aan Horatius’ zes Romeinse Oden. Het is het werk, zoals de twee eerste verzen aankondigen, van de aanvoerder en de dichter van het Beleg: ‘Ducis (et) poetae labor’.⁷ Bij alle poëtische verbeeldingskracht bevatten ze ook een schat aan informatie, waarvan Fruin een dankbaar gebruik maakte.

Minder aandacht had Fruin voor het tweede onderwerp van de bundel, de stichting der universiteit. Toch is die al op de titelpagina prominent aanwezig. Na het ook al verrassende drukkersvignet, het stadswapen van Leiden, volgt, bij wijze van drukkersmerk, de mededeling: *In nova academia nostra Lugdunensi Excusum*, ‘Gedrukt in onze nieuwe, Leidse universiteit’. Een drukkersnaam is weggelaten, zodat de lezer de indruk krijgt dat de universiteit voor de editie verantwoordelijk was.

Met deze bundel heeft Dousa de Leidse universiteit, *zijn* universiteit, op de academische kaart van Europa geplaatst. Immers, wat de universiteit daarvoor behoefde, was een visitekaartje, een introductie in de internationale *Respublica literarum*. Want de instelling was dan wel feestelijk geopend op 8 februari 1575, maar de bijbehorende optocht en de eerste colleges waren slechts een efemeer gebeuren geweest. De professoren waren eendagsvliegen en studenten waren er niet.

Dank zij Dousa’s koortsachtige arbeid kwam de bundel, *In nova academia nostra Lugdunensi Excusum*, vermoedelijk al begin april van de pers.⁸ De nog lege universiteit had hiermee haar visitekaartje, om niet te zeggen, haar *monumentum aere perennius*. Haar entree in de Republiek der Letteren was definitief geboekstaafd.

⁵ Cf. *Nova poemata* ed. 1575, F v-v: ‘Tuo rogatu nomine Publico / Bruchove, suscepi regendam (sc. cohortem) / Non pretio, sed amore recti.’ De gesneuvelde commandant was Andries Allaertz; Hendrik van Broekhoven, die dus het verzoek aan Dousa overbracht om het commando over te nemen, was de schout van de stad. Het voorstel om Dousa met deze taak te bekleden kwam blijkbaar van onder meer de commissaris Bronchorst en Van der Werff; cf. Dousa’s brief aan Oranje, Fruin e.a., *De oude verhalen*, VI, 9.

⁶ Cf. C.L. Heesakkers, ‘Janus Dousa dichter van Leidens Beleg en Ontzet’, in: *Jaarboekje Leiden*, 69 (1977), 104-120.

⁷ *Nova poemata* ed. 1575, A-r: ‘Dignus leuati iam obsidio Ducis, / Dignus Poetae sit venia labor.’

⁸ Voor het tijdstip van verschijnen der *Nova Poemata*, cf. Heesakkers, *Janus Dousa dichter*, 110 en noot 22.

Alvorens ons op de stichting van de universiteit te concentreren, gaan we nog even terug naar het belegerde Leiden, om enkele saillante details uit de Leidse Oden aan te stippen.

Volgens Dousa was de legendarische Van der Werff beslist een dapper en betrouwbaar man, maar liet hij zich ringeloren door zijn koningsgezinde collega's.⁹ Een van hen droeg de ominieuze naam Jan *Halfleiden*. Dousa noemt hem in zijn aan de stad geadresseerde Ode *Janus, Dimidium tui* ('uw helft'). Hij is een echte Janus, aldus Dousa, want ook al is hij dan *non bivertex*, hij spreekt wel met een *duplex lingua*.¹⁰

Dousa had met hem een openlijke aanvaring tijdens de cruciale vergadering over het allerlaatste amnestie-aanbod van Valdez, op 6 september. Dat aanbod kwam binnen tegelijk met een brief van een zogenaamde glipper, de uitgeweken Leidenaar Johan van Mathenesse van Wybesma, die het stadsbestuur aanbood te bemiddelen. Valdez gaf in zijn brief 'mijn woord als edelman en Christen, dat allen zonder uitzondering onverkort in de amnestie zullen delen'. Daarbij noemde hij met name Bronckhorst, Dousa en Van der Werff.¹¹

Omdat de nood steeds hoger steeg, en de burgerij al een paar keer in opstand was gekomen, belegde Van der Werff op 6 september een brede vergadering, waarvoor het hele stedelijke bestuursapparaat werd opgeroepen, inclusief de commandanten Dousa en diens bejaarde neef Jacob van der Does. Van der Werff zette uiteen wat Valdez aanbood en beloofde, en riep op tot serieus beraad dienaangaande. Daarbij ging hij voorbij aan de eed, waarmee Leiden zich drie maanden eerder aan Oranje gebonden had.

Jacob van der Does kreeg als eerste het woord, en kon aldus de toon zetten voor de beraadslaging. Dat deed hij op een niet mis te verstane wijze, door te herinneren aan de bloedige brandschatting van Mechelen, Zutphen en Naarden, ten bewijze dat een belofte van amnestie van een Spanjaard niets inhield. Hij was ook van mening dat de eed aan Oranje onverkort gehouden moest worden.

De tweede spreker, Dousa, sloot zich bij zijn neef aan en deed er nog een schepje bovenop. Hij wees erop dat Valdez al zo vaak een laatste

⁹ *Nova poemta* ed. 1575, Fij-v: 'Petro Hadriani prole, viro quidem / Forti et fideli: sed domitos parum / Habente Collegas, eoque / Saepe gradum cohibere iusso.'

¹⁰ *Nova poemata*, ed. 1575, Evij-r: 'Vt quos, Patrum accito frequenti / Concilio, bonus ille Circi / Collega, dictus Dimidium tui / O Laeda, Iano progenitus patre, / Et ipse Ianus, non bivertex / Ille quidem geminaque fronte, / Sed par, modo huic non genus Deo, / Ad duplicis linguae arma quod attinet.'

¹¹ Cf. R. Fruin, *Het beleg en ontzet der stad Leiden in 1574*, 's-Gravenhage 1874, 427, zie ook 432; geciteerd naar P.J. Blok e.a. (eds.), *Robert Fruin's Verspreide geschriften*, vol. 2, 's-Gravenhage 1900, 385-490.

aanbod had gedaan. Zoals hij al eens eerder had gedaan, verwees hij weer naar het vers van Cato over de verlokkende fluittonen van de vogelaar, die zoetelijk speelt totdat hij het vogeltje te pakken heeft.¹² Vooral echter wees Dousa op de eed aan Oranje. En, zo vervolgde hij, de garanties van Van Mathenesse waren van nul en generlei waarde. Die had eerder ook al eens een verloofde laten zitten met een beroep op het Concilie van Trente, en zou met hetzelfde gemak na een overgave de wreedste vergeldingsacties rechtvaardigen met een beroep op het Concilie van Constanz. Dousa zinspeelde hier op het lot van Jan Hus, wiens vrijgeleide van de paus hem niet had gevrijwaard voor de brandstapel.¹³

Ondanks de ferme taal der neven Van der Does, nam de discussie een andere wending toen het stadsbestuur aan het woord kwam. Er werd op gewezen dat nood wet breekt en dat de Staten van Holland hun belofte om Leiden snel te bevrijden ook niet nagekomen waren. Geleidelijk ontstond er een meerderheid voor het voorstel, om Valdez mee te delen dat men aan Oranje ontheffing van de eed zou vragen, zodat men de handen vrij had voor onderhandelingen.

Hier hing Leiden's glorie en – zo weten wij achteraf – haar kans om ooit een universiteitsstad te worden, aan een zijden draadje. Nu kwam Dousa pas echt in het geweer. Ten eerste wilde hij uitdrukkelijk genotuleerd zien dat het meerderheidsbesluit onder protest van hem en de andere kapiteins was genomen. Hetzelfde deed hij op de tweede vergadering, op 8 september, waar hij weer een aanvaring had met Jan Halfleiden, en zelfs ook met Van der Werff. Buiten alles om schreef Dousa nu een brief aan Oranje over het verloop van de beraadslagingen. In de brief duikt ook voor het eerst de naam van Jan van Hout op. Als secretaris ter vergadering had deze erop gestaan, dat iedereen het besluit tot verder onderhandelen persoonlijk zou ondertekenen.¹⁴

Dat er van onderhandelen met Valdez, die zelfs had verzocht om uitgerekend Dousa en Van der Werff daarvoor naar hem af te vaardigen¹⁵,

---

¹² *Disticha Catonis* 1,27; cf. Fruin, *Het beleg*, 421 en 430. De vertaling bij I.I. Orlers, *Beschrijvinge der Stadt Leyden*, Leiden 1614, 341 luidt: 'Als de Voghelaer t' Vogelken vrij siet vlieghe / Fluyt hij seer soet om t'vogelken te bedrieghe'. Een compacter vertaling bij W. Baudaert van Deinse, *Afbeeldinghe ende beschrijvinghe van alle de veldslagen, belegeringen, en and're notable geschiedenissen, ghevalen in de Nederlanden, geduerende d'oorloghe teghens den Coningh van Spaengien*, Amsterdam 1616, 26: 'De vogelaar is zoet in 't pijpen, om 't vogeltje te grijpen'. Dousa varieert op de Latijnse tekst in *Nova poemata*, ed. 1575, Iiv-v: 'Quidni? Et iucundum modulator fistula, captat / Dum volucres auceps'.

¹³ *Nova poemata*, ed. 1575, Fj-v. Cf. Fruin, *Het beleg*, 429-430.

¹⁴ Dousa's brief in Fruin e.a., *De oude verhalen*, afdeling 'Brieven en gedichten van Jonker Jan van der Does', 3-8.

¹⁵ Dousa beschouwde dit als een list om hem en de burgemeester in handen te krijgen; cf. zijn *Epistolae apologeticae duae*, Leiden 1593, 4-5: 'Nam quid ego de Baldaeo, Albani exercitus ductore, loquar? Qui nullum non lapidem mouit, vt me, publica fide interposita, vna cum primario Cos. extra obsessae Ciuitatis pomoeria, in castra primum sua, atque inde Hagam porro electaret'. Cf. Fruin, *Het beleg*, 432.

niets kwam, was overigens niet alleen de verdienste van Dousa. Het besluit te onderhandelen werd namelijk doorkruist door het ingrijpen van de toenmalige stadhouder van Holland, Fernando de Lannoy, graaf De la Roche. Volgens Lannoy behoorde Leiden niet met Valdez, maar met *hem* over terugkeer naar de koningsgezinden te onderhandelen. Valdez liet nu een tweede glipper, Jan de Heuyter, een brief aan Dousa schrijven om hem te waarschuwen dat hij zich beter niet de haat van de Spaanse opperbevelhebber op de hals kon halen, nu hij binnenkort toch in diens handen zou vallen.¹⁶

Gelukkig begon onderwijl, na het doorsteken der dijken in Delfland, eindelijk het water in het Groene hart van Holland te stijgen. Op 11 september meende men in Leiden geschut te horen. Ook dacht men een grote brand waar te nemen achter Zoetermeer. Enkele dagen later kwamen de uitgezonden boden terug met een brief van Oranje. Die benoemde in zijn brief de twee neven Van der Does tot commissaris van de stad, dat wil zeggen tot haar hoogste magistraat.¹⁷ De boden hadden ook gesproken met de admiraal De Boisot. Helaas vond de tocht van diens vloot vanaf Zoetermeer over het ondergelopen land ernstige vertraging door de vele dijken. Op 21 september echter was de vloot tot de Noord-Aa gevorderd, en daags daarna stuurde Boisot een briefje naar degene die hij terecht beschouwde als de Leidse hoofdfiguur van dat moment, Janus Dousa. Boisot schrijft de hoge commissaris onder meer het volgende (in de oude Nederlandse vertaling):

... Ghy hebt moghen verstaen, hoe dat wy allengskens met onse Vloote ghecomen zijn opte Noort-Aa. Gisteren hier komende, soo was de Polder vande Weypoort noch drooch, ende de Beesten waeren noch daerinne. De vyanden hebben verlaten drie huysen, de welcke sy beschanst ende sterck gemaect hadden: wy hebben seer goede hope, wanneer het volle Maen wert, dat ghy sult geholpen wesen. Ghy moocht u versekeren, dat ick groote begeerte hebbe om u ende uwe Huysvrouwe te sien: om onse oude kennisse te vernieuwen: ende so ick u geen veranderinghe soude doen, mijn Logijs tot uwe huysen nemen. ... Ick hope dat ghy soo goede spaerders ende uytdeylders van uwe leef-tochten wesen sult, dat ghy middel sult moghen hebben om ons te verwachten ... Wt onse Admiraelsche Galeye opte Noort-Aa, desen 22. September 1574.

¹⁶ De brief in Orlers, *Beschrijvinge*. 381-382; cf. Fruin, *Het beleg*, 432-436.

¹⁷ Fruin, *Het beleg*, 438-439.

Het kattedelletje van Boisot, waarvan De Lakenhal het Franse origineel bewaart, biedt rijke informatie.¹⁸ De reddende vloot was dichtbij. Het wachten was op de nieuwe maan, waardoor het water zou gaan stijgen. Boisot wist dat de voedselnood in Leiden hoog was, maar hoopte dat ze het door een spaarzame en goede verdeling nog even uithielden. Onthullend is ook dat Boisot Dousa en diens vrouw al kende, en dat zelfs zó goed, dat hij zichzelf als logé kan uitnodigen. Naar het schijnt had hij voor hen trouwens ook nog enkele pasteitjes aan de bode meegegeven. Helaas, noch de bode, noch de brief, noch de pasteitjes bereikten Leiden.

Intussen werd de toestand als maar hopeloziger. Het had ook weinig zin meer boden uit te sturen, want die kwamen dan toch niet meer terug. En eerlijk gezegd, aldus de *Nova Poemata*, hadden zij daarin groot gelijk. Eenmaal ontsnapt aan hongersnood en belegering, ben je wel gek als je vrijwillig daarin terugkeert.¹⁹

Maar dan, op 28 september, is er ineens wel post. Het waren – in Dousa's woorden – de duiven van Venus, die als enige levende wezens het kriegsrumoer van Mars nog durfden trotseren. De duivenhouder, Willem Cornelisz, mocht zich voortaan 'Die van Duyvenbode' noemen; een gedenkplaat op Rapenburg 94, alsook een straatnaam houden hem in herinnering.²⁰ Aan de pootjes van de postduiven hing een briefje van Boisot voor Dousa. Het was – maar dat wist Dousa niet – diens tweede briefje.²¹

Wat blijkt? Boisot ligt nog steeds met zijn vloot op de Noord-Aa te wachten op de stijging van het water. Er waren intussen wat schermutselingen met de Spaanse soldaten in de nabijgelegen schansen. Wanneer Dousa – ik paraphraseer zijn verzen – dit alles leest, kan hij zijn geduld niet meer bedwingen. Hij tuurt de zuid-oostelijke horizon af en verwenst het struweel dat hem het gezicht belemmert. Dan beklimt hij met twee treden tegelijk de toren van de Pancraskerk. En wat ontwaart hij? Hele akkers van schuiten en boten. Hij herkent de schilden, waarvan sommige hem persoonlijk vertrouwd zijn. Ook herkent hij het vlaggenschap en hij ziet de rook van de afgeschoten kanonnen opstijgen. In gedachten spreekt hij de dappere zeelieden toe, Hollanders en Zeeuwen,

---

¹⁸ De Franse brief en de Nederlandse vertaling in Orlers, *Beschrijvinge*, 394-396.

¹⁹ *Nova poemata* ed. 1575, Avij-r. Cf. ook Evij-r.

²⁰ Zie Orlers, *Beschrijvinge*, 397-398.

²¹ Ook dit briefje is in het Frans en Nederlands afgedrukt in Orlers, *Beschrijvinge*, 398-399. Zie ook *Nova poemata* ed. 1575, Avij-v; Avij-v; en Evij-r/v. Over de door Dousa met zorg bewaarde briefjes van de postduiven, zie D. Heinsius, *Auriacus, sive libertas saucia (1602)*, J. Bloemendal (ed.), Voorthuizen 1997, vol. 2, 266: 'Ipsas autem literas, pennis columbarum inclusas, ad Nobilissimum et Amplissimum Ianum Dousam, patronum nostrum unice colendum datas, domi ipsius vidimus, cum apud eum aliquando diuerteremus'. Zie ook 267 (vertaling).

kapiteins en de admiraal, en hij maant hen tot spoed. Tot zover Dousa's *Leidse Oden*.²²

Fruin meent dat Dousa ook het tweede briefje van Boisot pas na het ontzet in handen kreeg. Dat wordt echter weersproken door twee lyrische passages over de trouw van de duiven en over de vreugde bij het openen van Boisot's briefje. Het strookt evenmin met een door Orlers bewaard gedicht met de titel 'Opte Duyfkens de blijde tijdinghe brengende van't Leydsche ontzet / gemaect by mijn Oom Ian van Hout'.²³ En tenslotte: het zou slecht passen bij Dousa's eed om, uit dankbaarheid jegens de trouwe beestjes, zijn leven lang geen vezel duivengebraad meer aan te raken.²⁴

Nu kwam alles in een stroomversnelling. Op 1 oktober verliet de vloot de Noord-Aa en de dag daarna werd het Papenmeer bereikt. Om het enige nog resterende obstakel, *unus scrupus*, de *Lamberti moles*, oftewel de Lammenschans,²⁵ op te ruimen, stuurde Boisot weer een postduif naar Leiden met het voorstel de Schans vanuit de stad aan te vallen, zodra hij daar zelf gearriveerd was. Op zondagmorgen 3 oktober was het verdacht stil rond de Schans, maar een jongeman beweerde 's nachts vanaf de wal fakkels te hebben zien wegtrekken. Hij bood aan te gaan kijken, op afstand gevolgd door enkele schutters, liep de schans in en kwam er weldra zwaaiend met zijn hoed – niet met een hutspot – uit te voorschijn. De vijand had de benen genomen, Leiden was ontzet.²⁶

Dousa had nu zijn taak als kapitein volbracht, al bleef hij nog enige tijd commissaris. Hij concentreerde zich op zijn Leidse Oden en kreeg er op 28 december nieuwe stof voor poëzie bij, te weten de wording van de universiteit. Drie maanden later rolden de *Nova Poemata* van de door Jan van Hout beheerde drukpers van het Leidse Stadhuis.²⁷

Het boek opent met een opdracht aan Willem van Oranje. Hierin is Dousa behoorlijk agressief. Hij roept de Prins op om nu alle vijandige

²² *Nova poemata* ed. 1575, Avij-v/vijj-r.

²³ Zie Orlers, *Beschrijvinge*, 400-401.

²⁴ Dousa's mededeling dat hij, aangezien hij aan de duiven zijn leven te danken had, deze diertjes nooit meer zou eten, wordt hem in de mond gelegd in J. Lipsius, *Saturnalia libri duo*, Antwerpen 1582, 87: 'Minime ait (sc. Dousa), tamen et nobis Batauis hae columbae sacrae. Iure. Vitam et hunc spiritum debemus illis. Eae nobis obsessis arcanorum apud socios interpretes; eae litterarum fidae administratae; eae rebus iam deploratis, et tantumnon funere nostro conclamato, solae indices auxiliij salutaris.'

²⁵ *Nova poemata* ed. 1575, Bj-v: 'At restat vnus nunc etiam scrupus / Lamberte molis septa tuae, loci / Munita natura, virumque / Praesidio, validisque gerris.'

²⁶ In 1603 publiceerde Dousa nog een gedicht gewijd aan de ontruiming van de Lammenschans door de Spanjaarden; cf. Dousa, *Echo*, 29v-30r: 'Nocturna Hispanorum, qui per tempus Leidanae obsidionis Lambertinae Munitioni praesidebant trepidatio & fuga, facta A. 1574, ante IV. Non. Oct.'; zie verder Fruin, *Het beleg*, 481-482.

²⁷ *Nova Poemata* ed. 1575. Cf. P. Valkema Blouw, 'De eerste drukkers van de stad Leiden (1574-1578): Jan Moyt Jacobsz en Andries Verschout', in: J.W. Marsilje e.a., (eds.), *Uit Leidse bron geleverd. Studies over Leiden en de Leidenaren in het verleden, aangeboden aan drs. B.N. Leverland bij zijn afscheid als adjunct-archivaris van het Leidse Gemeentearchief*, Leiden 1989, 407-416.

elementen, die de politieke en religieuze vrijheid bedreigen, de mond te snoeren of te verdrijven. De Ode, waarmee het boekje na het voorwerk begint, draagt als opschrift, in vertaling: ‘Eerste Leidse Ode, ook triomf-ode genoemd, omdat het tweede beleg van Leiden in Holland is opgeheven, de openbare vijand is neergeslagen en vernietigd en de burgers met de hulp van de Algoede en Almachtige God zijn behouden en bevrijd.’²⁸ Het gedicht van bijna zeshonderd verzen doorloopt de gebeurtenissen tijdens het beleg. Bijzondere aandachtspunten zijn de misère onder de burgerij, de pogingen van de glippers om Valdez de stad in handen te spelen, en vooral de tocht van de vloot van Boisot. De tweede Ode, ruim 250 verzen, is geschreven (in vertaling): ‘Ter ere van Leiden, dat door de kracht van de helpende God uit zijn tweede en zwaarste belegering werd bevrijd en ten langen leste aan de muil van de Onderwereld, dat is, van de Spanjaarden, werd ontruikt en hersteld’.²⁹ Ten slotte volgt een derde ode, eveneens gericht tot de stad Leiden.

De tweede afdeling der oden heeft twee hoofdrolspelers als geadresseerde. De eerste is Boisot, voor wiens krijgskunde Dousa een uitzonderlijke bewondering heeft. Het gedicht ziet in Boisot een nazaat van de aanvoerder der Batavieren, Claudius Civilis, met wie hij om te beginnen zijn eenogigheid deelt. Enigszins verrassend, is twee-derde van de ode gewijd aan de klassieke Oudheid en haar krijgshelden. Aan actuele informatie bevat ze niet veel. En dat terwijl het gedicht maar liefst bijna duizend verzen telt. Men kan zich in gemoede afvragen of de zeebonk Boisot ooit tijd heeft gevonden om dat allemaal te lezen, aangenomen dat hij daarvoor voldoende Latijn kende.

De tweede hoofdrolspeler, die een eigen gedicht kreeg, hebben wij pas tegen het einde van het beleg leren kennen.³⁰ Het is de stadssecretaris Jan van Hout, wiens naam ook op de titelpagina van de bundel prijkt, maar dan als sponsor. De kennismaking met Jan van Hout en de daaruit voortvloeiende vriendschap is voor Dousa wellicht de grootste winst van het beleg geweest. De twee vonden elkaar niet alleen in de politieke koers die hun de juiste leek en die zij door dik en dun verdedigden, maar ook in een gemeenschappelijke interesse voor de literatuur.

²⁸ *Nova poemata* ed. 1575, Aj^f-Bij^v: ‘ODE LVGDVNENSIS I. QVAE ET TRIVMPHALIS INSCRIBITVR. Soluta secunda Lugduni in Batauis obsidione, caeso ac profligato hoste publico: ciuibusque ope Dei Opt. Max. seruatis, liberatisque.’

²⁹ Cf. *Nova poemata* ed. 1575, Bijj/v-viiij/v: ‘ODE LVGDVNENSIS II. In gratiam Lugduni Batauorum, virtute Dei Auxiliaris secunda eaque grauissima obsidione liberatae, ac tandem ex Orci, hoc est Hispanorum faucibus ereptae, ac restitutae.’

³⁰ *Nova poemata* ed. 1575, Eiiij-r/Fvj-r: ‘AD IOANNEM HAUTENUM REIPUBLICAE LUGdunensis a Secretis. ODE LUGDUNENSIS II.’

Het gedicht opent dan ook op een heel andere toon dan de voorafgaande oden. Vier strofen begroeten Jan van Hout als de lieveling van de Muzen en de Gratiën en van Venus, de godin van de liefde en de liefdeslyriek. En dat, zo gaat de dichter verder, werd Van Houts behoud. Immers, de oorlogsgod Mars kon het, als minnaar van Venus, niet maken dat haar lieveling tijdens de strijd iets overkwam. Dankzij de bescherming van Mars kon Van Hout zich onverschrokken begeven tussen de wel duizend interne vijanden die de stad tijdens het beleg telde. Standvastigheid, trouw en vaderlandsliefde waren Van Houts wapen-rusting. Voor de stad was hij van onschatbare betekenis. Zijn rol mag nooit in de vergetelheid raken.

En zo komt de dichter na drie bladzijden toe aan de concrete situatie, waarbinnen Van Hout en hijzelf in de laatste weken van het beleg moesten opereren. Daarmee werd het gedicht een belangrijke bron voor onze kennis van wat zich binnen de stad aan discussie, ruzie, mouterij en partijpolitiek afspeelde. Het gedicht bevat meer namen van protagonisten en figuranten van het beleg en ontzet dan enig ander document. Helaas is het niet altijd even gemakkelijk te achterhalen wie er achter de Latijnse naamsvormen schuilgaan. Met een kort gedicht voor Boisot, waarmee de Leidse oden aan de admiraal worden opgedragen, laat Dousa het beleg achter zich, en wij doen dat met hem.

Zoals gezegd was de dichter kort voor het Ontzet samen met zijn neef Jacob tot prinselijk commissaris van Leiden benoemd. Na de bevrijding der stad verbreedde zich zijn politieke horizon. Als lid van de Staten van Holland ging hij intensief deelnemen aan de gewestelijke politiek. Eind 1574 kregen die Staten van Holland, waarvan Dousa deel uitmaakte, een zeer bijzondere brief van Willem van Oranje toegestuurd. Gedateerd Middelburg, 28 december, begint het schrijven van de Prins als volgt:

Edele wijze discrete lieve besunderere. Alsoe tot een vast stuensel ende onderhoudt der vryheyt ende goede wettelicke regieringe des lants niet alleen in zaeken der religie, maer oock in tgene den gemeynen borghelicken welstandt belanght insonderheyt ende voor alle dynghen van noode is dat hier binnen slandts ende die Graeffelicheden van Hollandt ofte van Zeelant eenen goede, genouchsaeme ende vermaerde schole ofte universiteyt werdde opgericht, aldaer die jeucht soe van der voorgenoemde graeffelicheden als van Brabant, Vlaendren ende andere omliggende landen beyde inde rechte kennisse Godts ende allerley goede

eerlycke ende vrye kunsten ende wetenschappen dienende tot die wettelicke regeringe der landen opgevoedt ende onderrichtet werdden.³¹

De Prins drukt de Staten op het hart, dat haast geboden is met het oog op de op handen zijnde vredesonderhandelingen. Als men dan geen eigen universiteit heeft, zal men die nooit meer krijgen. Daarmee zou het fundament voor het behoud van de moeizaam verworven vrijheid wegvallen.

Op 2 januari 1575 komt Oranje's voorstel in de Staten ter tafel en wordt het door een speciale afgevaardigde nader toegelicht. Meteen na de vergadering schrijft de gedeputeerde van Leiden Pouwels Vos aan zijn stadsbestuur, dat de Prins als vestigingsplaats Leiden of Middelburg voorstelt. Hij suggereert het bestuur per omgaande te laten weten, hoe Leiden een universiteit denkt te huisvesten.³² Op 3 januari besluiten de Staten tot de oprichting van een universiteit en de vestiging daarvan in Leiden. Middelburg wordt niet meer genoemd. De Staten hebben bovendien 'gecommitteert den Heere van Noortwijck met Mrs. Cornelis Koninck ende Gerrit Hoogeveen, secretaris van Leyden, omme sonder ophouden terstondt de vordering des voors. werck te beginnen'.³³

De formulering wijst uit dat de Staten Dousa als het hoofd van het drietal beschouwen. De oprichting van de universiteit wordt opgedragen aan wat wij nu zouden noemen de commissie Dousa. Dat lag ook alleszins voor de hand. Dousa genoot een ongekend prestige als sleutelfiguur in het Leidse beleg en bovendien was hij de uitgesproken intellectueel binnen de commissie. Op 6 januari wordt de opdracht nader gespecificeerd. De drie vormen daarmee het eerste curatorencollege der universiteit en zij stellen nog diezelfde dag een nota op omtrent de huisvesting, het studieprogramma en het rectoraat.³⁴

Met voortvarendheid worden vervolgens de nodige praktische werkzaamheden aangevat. Op 9 januari begint men met de ontruiming en inrichting van het Barbaraklooster aan het Rapenburg, hoek Langebrug. Op 19 januari wordt de openingsdatum vastgesteld: dat zal 8 februari worden. En op 29 januari gaat de aankondiging van de inwijding naar de Hollandse buurtsteden, en worden enige geleerden uitgenodigd om een college-uur te komen verzorgen.

---

³¹ P.C. Molhuysen, *Bronnen tot de geschiedenis der Leidse Universiteit*, vol. 1, 's-Gravenhage 1913, 1*-2*.

³² Molhuysen, *Bronnen*, 3*-4*.

³³ Molhuysen, *Bronnen*, 4*.

³⁴ Molhuysen, *Bronnen*, 5*-6* en 6*-7*.

Dan komt 8 februari, de grote dag. In alle vroegte is er een dienst in de Pieterskerk. Daarna waaiert een bonte stoet uit over de Breestraat. We zien allegorische figuren die de te doceren disciplines vertegenwoordigen, geflankeerd door de grote meesters uit de Oudheid. Op een wagen zit *Sacra Scriptura*, begeleid door de vier evangelisten. Verder *Minerva*, *Medicina*, *Iustitia*, elk met hun paladijnen, onder wie Aristoteles, Hippocrates en Ulpianus (Ulpianus), maar ook Cicero en Vergilius, de vertegenwoordigers van de *Studia humanitatis*. Dan volgen in de stoet de voor deze dag aangezochte professoren, geëscorteerd door hoogwaardigheidsbekleders. Voorop de theoloog Coolhaes met aan zijn zijde de oude Jacob van der Does en de speciale vertegenwoordiger van de Prins, daarachter de jurist Nieburgius (Nyenburg) gechaperoneerd door onze Dousa en Artus van Brederode.³⁵

De stoet waarin verder de stadsmagistraat loopt, alsook stadsboden, Speel-luyden en soldaten, trekt onder een ereboog op de Hogewoerd door, slaat de Steenschuur in, betreedt het Rapenburg en passeert een tweede ereboog bij de Nonnenbrug. Tegenover het Barbaraklooster wordt de processie opgewacht door een schip in het Rapenburg. De inzittenden zijn op de achterplecht Neptunus, de god van het water dat Leiden had gered, op de voorplecht Apollo, de god van kunst en wetenschap, en in de boot de negen Muzen.

Neptunus verbreekt als eerste de stilte voor een groet aan de Muzen. Apollo volgt met een begroeting der *Studia humanitatis*. *Iustitia* haalt vinnig uit naar de universiteit van Leuven: daar heerst niet zij zelf, maar de paus. Ook *Academia Lugdunensis* neemt het woord, en stelt de antieke redenaar Cicero voor de keuze om naar Leiden te komen of in de Spaanse slavendienst te volharden. Uit de slotverzen klinkt zelfverzekerdheid, om niet te zeggen arrogantie. Ik citeer, in vertaling: ‘Net zo goed als het Leuvense riviertje de Dijl in het niet valt bij de majestueuze Rijn, aldus *Academia Lugdunensis*, moet de Leuvense universiteit in Leiden haar meerdere erkennen. Leuven en Douai moeten wijken voor Leiden, of het nu gaat om wapens, om rechtvaardigheid, om godsdienst of om betrouwbaarheid.’ Met andere woorden, een vrije wetenschapsbeoefening naast een onverkorte erkenning van het recht zal de Leidse universiteit onderscheiden van die van Leuven en Douai. Deze beide universiteiten waren ooit de alma mater van Dousa. In tegenstelling tot deze ultra-orthodox katholieke universiteiten, die gebukt gaan onder de censuur van

³⁵ Voor de opeenvolgende werkzaamheden, cf. Molhuysen, *Bronnen*, 1-2. Voor een weergave van de kopergravure met de optocht, zie R.E.O. Ekkart (ed.), *Athenae Batavae. De Leidse Universiteit / The University of Leiden 1575-1975*, Leiden 1975, 14-15.

de paus en onder de tyrannie van de Spaanse koning, zal Leiden een bolwerk van de vrijheid, een *praesidium libertatis*, zijn.

U kunt wel raden uit wiens koker deze strijdbare verzen stammen. De enige bekwame Latijnse dichter die Leiden toen kende, is immers Janus Dousa. Wij vinden de teksten dan ook terug in de *Nova Poemata* die enkele weken later op kosten van Jan van Hout uit naam van de universiteit werden uitgegeven. De verzen worden in het boek voorafgegaan door enkele bijtende epigrammen tegen Alva. In de titel boven de verzen staat, dat ze geschreven werden voor de optocht die was ontworpen en georganiseerd door Jan van Hout.³⁶

Ik zou hier eigenlijk nog een tweede gedicht uit Dousa's boekje moeten bespreken. In dat gedicht richt Dousa zich negentien bladzijden lang in 511 verzen tot zijn twee mede-curatoren, Koninck en Hoogeveen. Het heeft dan ook alles te maken met de opening van de universiteit. Tegelijk legt het uitdrukkelijk verband tussen het beleg en de universiteit en verraadt het iets van de verwachting die men van de nieuwe instelling heeft. Naast een terugblik op de omstandigheden waaronder de academie ontstond, en enkele sneren naar alles wat Spaans en Inquisitie is, treffen wij lovende woorden op de stichter Oranje, wederom een breed uitgesponnen vergelijking met Leuven, een verwijzing naar de coryfeeën van de Nederlandse literaire cultuur, Erasmus en Janus Secundus, en een overzicht van de colleges die bij de opening op 8 februari gegeven werden. De verwachting wordt uitgesproken dat Leiden zal concurreren met steden als Pisa en Parijs, ja, met Athene zelf. Niet slechts Fransen, Schotten, Engelsen en Duitsers, maar zelfs Latijnen en Grieken zullen in Leiden toestromen. En ook hier ten slotte nogmaals de verzekering, dat de wetenschapsbeoefening in Leiden, anders dan in Leuven, niet aan de leiband zal lopen van een kortzichtige, ultra-orthodoxe clerus.³⁷

Tot zover het gedicht van Dousa, gericht tot zijn twee collegacuratoren, Cornelis de Coning en Gerrit Amelisz. van Hoogeveen, die overigens van meet af aan op de achtergrond blijven. Niet zij, maar Jan van Hout, de secretaris van het college van burgemeesters en daardoor min of meer automatisch ook van het college van Curatoren en Burgemeesteren, verzorgde samen met Dousa de presentatie van de

³⁶ *Nova poemata* ed. 1575, Mv-r/vij-r; erboven staat: 'Epigrammatum extemporalium sylva, ad Lugdunum nostram pertinens, et scriptorum quorundam in omni disciplinarum genere Elogia continens, eorum praesertim, quorum personae adscriptis nominibus VI. Id. Februar. qui primus Academiae institutae dies fuit, ab Ioanne Hauteno, eidem vrbi a Secretis, in forum productae, Populoque repraesentatae fuerunt.'

³⁷ *Nova poemata* ed. 1575, Pijij-r / Qiiij-r: 'IANI DVZAE NORDOVICIS CARMEN HENDECASYLLABIS ADDENDUM, IN GRATIAM nouae atque ab Aurasino Principe recens constitutae Lugduni Batauorum Academiae conscriptum. Ad Cornelium Regium, et Gerardum Hogheuaenium AEmilij F. Collegas, vnaque secum Decreto Publico Academiae eidem inaugurandae Curatores delegatos.'

nieuwe universiteit op die achtste februari. Van nu af aan vormen deze twee Janussen een hecht duo dat een hoofdrol zal spelen in de ontplooiing der universiteit, de Latijnse dichter Dousa als haar curator, de Nederlandse dichter Jan van Hout als haar secretaris. De hechte band tussen de twee dichters was gegroeid onder de benauwenissen van het beleg. Het welsprekende document dat daarvan bleef bewaard, mag ik u niet onthouden.

Zoals bekend hield Dousa decennia lang een vriendenboek bij. Het had de twee jaren van belegeringen ongebruikt in de kast gelegen. Pas in december 1575, drie dagen voor zijn dertigste verjaardag, haalde Dousa het weer te voorschijn voor verreweg de mooiste en ontroerendste bijdrage die erin wordt aangetroffen. Ze stamt – hoe zou het anders kunnen – van Jan van Hout. Ze bevat een klein, maar fraai ingekaderd gedichtje over de oorsprong van de vriendschap tussen hem en Dousa, dat talloze malen is herdrukt. Laatstelijk is het opgenomen in de bloemlezing van Gerrit Komrij, alsook onder de Leidse muurgedichten. Voor ieder zichtbaar staat het te pronk op een zonbeschenen gevel in de straat en op het huis waar het hoort: het huis van Karel Bostoen in de 3-octoberstraat, niet ver van de Valdezstraat:

Vruntschap gemaect, In schijn bedect,
 Vergaet soubijt
 Als comt de noot,
 En schielic laect. Mer die verweect
 Wert, in een tijt
 Van angste groot,
 Als elc een waect, en noot deurbrect,
 Geen leet, noch spijt
 Noch storm, noch stoot
 Haer wortel raect. Mer onbevlect
 Blijft, hoe lang 't lijt:
 Jae naer de doot.

1575. ijen Decemb.

Tot een gedencteycken, vande geduyrige ende
 onveranderlicke vruntscappe, mitten Hooch-
 geleerden, Eedelen, Erntfesten, Jonckheer
 Johan vander Douz, Heer tot Noortwijn, bij
 tijden vande tweede belegeringe der Stadt
 Leyden, in de uysterste hongernoot en sterfte

gemaect es dit gestelt bij mij Jan van Hout.³⁸

Toen Jan van Hout zijn bijdrage schreef, waren de Leidse studenten nog op een paar handen te tellen. De professoren van de openingsdag waren bijna allemaal meteen weer verdwenen en met nieuwe kandidaten wilde het niet zo vlotten. Geleidelijk kwam daarin verbetering. Enkele geïnteresseerde studenten en professoren groepeerden zich al gauw rond de onvermoeibare curator en de secretaris, de twee ‘Liefhebberden der Poëzie’, zoals zij zichzelf noemden. Er groeide rond hen iets als een literaire sociëteit binnen de *civitas academica*. De leden legden zich toe op de poëzie, zowel in het Latijn als in de landstaal, of op de klassieke filologie. Een van hun projecten beoogde een Nederlandse vertaling van het werk van Janus Secundus. De vertalingen van diens fameuze *Basia*, gemaakt door Jan van Hout en Dousa, werden door de laatste zorgvuldig bewaard, maar pas eind negentiende eeuw uitgegeven. Onder de studenten van het informele Gezelschap noem ik Jan de Groot, de broer van de hoogleraar Cornelis Grotius en de latere vader van Hugo de Groot. In 1594 werd ook hij curator en daarmee collega van Dousa.

Bij de professoren schaarde zich in maart 1578 een geleerde van Europese faam, de dertigjarige Justus Lipsius. Dousa had hem in 1571 als een wereldwonder bezichtigd in Leuven. Daarna verloren ze elkaar uit het oog. Lipsius trok naar het keizerlijke hof van Maximiliaan II te Wenen en werd vervolgens hoogleraar in het Lutherse Jena. In 1574 keerde hij naar Leuven terug. Misschien kwamen hem daar zelfs de geruchten ter ore, dat Dousa het Beleg niet had overleefd. In september 1577 nam Dousa die toen in Mechelen vertoefde, de gelegenheid te baat om zijn vriend in Leuven op te zoeken en hem te polsen voor een positie aan zijn jonge universiteit. In maart 1578 kwam Lipsius in Leiden aan. Hij kreeg meteen huisvesting aangeboden bij Jan van Hout. Op 5 april werd hij benoemd tot hoogleraar. Hij sloot zich onmiddellijk aan bij de literaire salon van Dousa en Van Hout.³⁹ Wat echter veel belangrijker is, vrijwel onmiddellijk na Lipsius’ aantreden zien wij het aantal studenten spectaculair stijgen. Bij de eerstvolgende rectorwisseling droegen de curatoren Lipsius voor, en eenmaal in functie professionaliseerde hij de universiteit, onder meer door de aanleg van een inschrijvingsregister, het album studiosorum, en van een

---

³⁸ Zie C.L. Heesakkers (ed.), *Een netwerk aan de basis van de Leidse universiteit. Het album amicorum van Janus Dousa. Facsimile-uitgave van hs. Leiden UB, BPL 1406*, Leiden-'s-Gravenhage 2000, tekstdeel 389-395 en facsimiledeel f. 102r.

³⁹ Zie C.L. Heesakkers, ‘Lipsius, Dousa and Jan van Hout: Latin and the Vernacular in Leiden in then 1570s and 1580s’, in: K. Enenkel en C. Heesakkers (eds.), *Lipsius in Leiden. Studies in the Life and Works of a Great Humanist on the Occasion of his 450th Anniversary*, Voorthuizen 1997, 93-120.

notulenboek voor de senaatsvergaderingen. De aantrekking van Lipsius, die nog driemaal rector was, was werkelijk een gouden greep. Zijn naam maakte Leiden ook voor andere grote geesten attractief.

De komst van Lipsius naar Leiden beschouwde Dousa als zijn persoonlijke verdienste. Het klinkt ons haast ongelooflijk in de oren, wanneer wij hem in een gedicht horen verklaren:

Gloria cuique sua est, Iustum impertisse Batavis
Laus mea, et haec pluris obsidione mihi.

Iedereen heeft wel iets om trots op te zijn. Mijn eretitel is het, dat ik de Hollanders Lipsius heb bezorgd. En dat sla ik hoger aan dan mijn rol tijdens het Leidse beleg.⁴⁰

Een krasse uitspraak! En oprecht gemeend. Anders had Dousa ze immers nooit herhaald in een geschrift dat hij in 1593 aan de Staten van Holland richtte. Lipsius was toen immers *persona non grata* in Holland, omdat hij in 1591 Leiden de rug had toegekeerd, zich met de katholieke kerk had verzoend en weldra een professoraat aannam aan de Roomse universiteit van Leuven. Voor Dousa stond alles in dienst van zijn universiteit. En Lipsius' verdiensten voor haar ontplooiing bleven in zijn ogen onverkort, ook al had diens leven in 1591 een moeilijk na te voelen wending genomen.

Met dat al hield Dousa zijn hart vast voor de gevolgen van Lipsius' vertrek. Maar toen er een verrassende suggestie kwam voor een opvolger, ging er meteen een lichtje bij hem branden. Van de kandidaat in kwestie had hij immers sinds lang een bijdrage in zijn album staan. Intussen was de man uitgegroeid tot een zeldzaam befaamd geleerde. Dousa had vaak uit zijn werken geciteerd en hem weleens door vrienden de groeten laten doen. Zodoende kon hij nu ook persoonlijk bij de man aandringen om naar Leiden te komen. Uiteindelijk nam de geleerde, Josephus Scaliger, de Leidse uitnodiging aan en vestigde zich in 1593 in Leiden. De manoeuvre had het beoogde succes. Leiden groeide uit tot één der meest gewilde universiteiten van Europa. Ook Scaliger's komst naar Leiden werd door Dousa's eerste biograaf, Petrus Bertius, aangemerkt als de persoonlijke

---

⁴⁰ Dousa publiceerde het distichon voor het eerst in zijn *Elegiae* in 1586, toen Lipsius nog in Leiden doceerde, maar herhaalde het in zijn *Epistolae Apologeticae* van 1593; zie C.L. Heesakkers, 'Twins of the Muses: Justus Lipsius and Janus Dousa Pater', in: A. Gerlo (ed.), *Juste Lipse (1547-1606). Colloque international tenu en mars 1987*, Bruxelles 1988, 51-68. Bertius citeert de verzen in zijn lijkrede; zie C.L. Heesakkers en W.G. Heesakkers-Kamerbeek (eds.), *Een welbesteed leven en een vroom verscheiden. Petrus Bertius, Lijkrede op Janus Dousa (1604)*, Amersfoort 2004, 38-39.

verdienste van de beroemdste Leidse curator aller tijden, en dat in het bijzijn van Scaliger zelf.⁴¹

Hiermee, meneer de voorzitter, ben ik bij een historisch moment aangeland. Bertius deed zijn opmerkelijke uitspraak vandaag 400-jaar-minus-één-week geleden. Immers, vandaag precies 400 jaar geleden, op vrijdag 8 oktober 1604 om 8 uur, overleed de archi-curator der Leidse universiteit. Het verdriet was groot. De colleges werden voor een week opgeschort. De professoren werd gelast in rouwklleding op dinsdag 12 oktober in Den Haag de uitvaart bij te wonen. Er werd een week rouw afgekondigd, die zou worden afgesloten met een lijkrede in het Groot Auditorium, op vrijdag 15 oktober te houden door Petrus Bertius.⁴² De eerstvolgende vergadering der curatoren en burgemeesters verordende dat de universiteit de lijkrede zou laten drukken. Daarmee werd de tekst bepalend voor het beeld waarmee Dousa de geschiedenis inging, vanaf Meursius' *Athenae Batavae* van 1625 tot de *Centuriae* voor Jacques Chomarat van 1997.

Een tweede druk heeft de lijkrede in deze eerste vier eeuwen niet beleefd, maar dat wordt anders voor de volgende vier eeuwen. Want die beginnen met die tweede druk. En dat niet alleen. Omdat – Dousa's inspanningen ten spijt – de kennis van het Latijn in de afgelopen vierhonderd jaar in Nederland enigszins is afgenomen en het zich niet laat aanzien dat die tendens zich in de volgende vier eeuwen zal wijzigen, verschijnt de tweede druk met een Nederlandse vertaling en een sobere toelichting. Onder dankzegging aan de uitgeverij Florivallis, zonder de welke de tweede druk nog *heel* lang op zich zou hebben laten wachten, is het, meneer de voorzitter, mij een bijzondere eer, u het eerste exemplaar van deze tweede druk van de lijkrede van Petrus Bertius op Janus Dousa Pater te overhandigen, met alleen deze kantekening: wilt u er, vóór hedenmiddag, half vijf, niet openlijk mee over straat lopen, want op dat tijdstip wil ik de burgemeesters van Leiden en Noordwijk suggereren dat *zij* het eerste exemplaar krijgen.

---

⁴¹ Zie Bertius' lijkrede in Heesakkers en Kamerbeek, *Een welbesteed leven*, 38 en 39: 'Duorum tamen virorum celeberrimorum gloriam sibi uni solitus asserere: Lipsii et Scaligeri'. Voor Scaliger's komst naar Leiden, cf. P.C. Molhuysen, *De komst van Scaliger in Leiden*, Leiden 1913. Ook de belangrijke hoogleraar Bonaventura Vulcanius, die de leerstoel Grieks bezette vanaf 1581 tot zijn dood in 1614, schreef zijn benoeming (in 1578) toe aan de invloed van Dousa; zie zijn bijdrage in het album van Dousa in Heesakkers, *Een netwerk*, tekstdeel 377-380 en facsimiledeel f. 98r.

⁴² Molhuysen, *Bronnen*, 154-155 (bij 9 oktober) en 156 (bij 8 november).